

ŚWIĘTOMARZ

Osadnictwo na terenie dzisiejszej Świętomarzy datuje się od czasów rzymskich. Na tym obszarze zamieszkiwała ludność tzw. kultury przeworskiej, której trzon tworzyły germańskie plemiona Hasdingów szerzej znanych jako Wandalowie. W dolinie rzeki Psarki odkryto bowiem typowe dla tej kultury, pochodzące z II w po Ch., stanowisko hutnicze z 231 dymarkami.

W czasach słowiańskich istniał tu ośrodek kultu bogini Marzanny wraz z targowiskiem, gdzie dokonywano wymiany towarowej pomiędzy ludnością puszcząską i rolniczą. Stąd pierwotnie to miejsce nazywano Tarżkiem.

KOSCIÓŁ

W XI w. biskupi krakowscy z nadania książęcego otrzymali dobra ziemskie w regionie Gór Świętokrzyskich. W ramach szeroko zakrojonej misji chrystianizacyjnej, w miejscu pogańskiego ośrodka kultu, wybudowano drewnianą rezydencję biskupią oraz kościół, tudzież dworską kaplicę pod wezwaniem Matki Bożej. Reliktem z tego czasu jest zachowana do dziś romańska kamienna chrzcielnica, służąca obecnie jako kropielnica.

Dokonano również translokacji targu, dotąd powiązanego z pogańskim kultem Marzanny, co przyczyniło się z czasem do powstania nowej osady skupionej wokół targowiska zwanej również Tarżkiem. Stąd dla odróżnienia obu osad pierwotny Tarżek zaczęto określać mianem Swyanthamarza albo Stary Tarżek.

Ksiądz Jan Wiśniewski twierdzi, iż nazwa Świętomarz pochodzi od nazwy bogini Marzany, czczonej w tym miejscu. Po przyjęciu wiary chrześcijańskiej mianem tym, z dodaniem Święta, nazywano początkowo Matkę Boską.

Nazwa Swyanthamarza wywodzi się od pierwotnej ludowej formy określania Matki Jezusa Chrystusa, która pod wpływem kościelno-lacińskiego wymawiania tego imienia ustąpiła miejsca współczesnej.

O wiekowości wsi i jej nazwy, a także o dobrze ugruntowanych dochodach z tego miejsca, świadczy fakt, iż w roku 1173 Gedko Gryfita, krakowski biskup, zakładając kolegiatę kielecką, część dochodów z tej wsi (Swyanthamarza) przeznaczył na uposażenie kolegiackiego prepozyta Stanisława ze Świeradzie herbu Zabawa.

W roku 1326 w katalogu kościołów diecezji krakowskiej pojawia się zapis o Świętomarzy: „Ecclesia de Santa Maria seu antiquo Tarczek”, który dotyczy pierwotnego, drewnianego kościoła.

Murowany kościół p.w. Wniebowzięcia NMP zawdzięcza swą fundację Bogufałowi herbu Rogala, kanonikowi kieleckiemu. Budowa kościoła rozpoczęta 4 lipca 1367 została zakończona dopiero w 1434 roku. Jako dzień rocznicy poświęcenia kościoła obchodzą pierwszą niedzielę po święcie św. Bartłomieja. Nie zachował się jednak, żaden dokument, kto i kiedy tej konsekracji dokonał.

Świątynia została wzniesiona w stylu gotyckim, z kamienia łamanego na zaprawie wapiennej, orientowana, jednonawowa na rzucie prostokąta, z wielobocznie zamkniętym prezbiterium. Od strony północnej do nawy przylegał skarbiec. Otwory

okienne i drzwiowe posiadały wykrój ostrołukowy. Zewnątrz kościół był oszkarpowany z dachem wysokim dwuspadowym. Jedynie nad skarbcem występował dach pulpitowy.

Z wystroju tego kościoła zachowały się do dziś trzy czternastowieczne oryginalne gotyckie portale wykonane z szarego piaskowca.

Pierwszy z nich prowadzi z południowej kruchty (dobudowanej w 1868 roku) do nawy. Jest ostrołukowy o profilowanych ościeżach, zdobią go dwie kamienne gotyckie tarcze herbowe rodu Rogalów. Osadzone w nim dwuskrzydłowe żelazne drzwi, są wytworem ówczesnych miejscowych kowali.

Drugi ostrołukowy portal wiedzie z prezbiterium do zakrystii; umieszczone są w nim drewniane drzwi, wzmocnione antabami i wyposażone w siedemnastowieczny zamek.

Trzeci portal jest w zachodniej ścianie kościoła – na jego drzwiach znajdują się autentyczne gotyckie okucia.

Na frontonie południowej kruchty, tuż nad wejściem, została umieszczona kamienna tablica erekcyjna z 1367 r. Pod posadzką prezbiterium znajduje się krypta, w której spoczywa ciało fundatora. Z trzech wejść do tej krypty pozostało jedno, na zewnątrz świątyni, które pokrywa kamień z trupa głową i dwoma pieszczelami otoczonymi kołem. Dwa pozostałe wejścia, od wewnątrz kościoła, zostały zamurowane podczas ostatniej przebudowy świątyni.

Według protokołu z inwentaryzacji przeprowadzonej w 1763 roku na polecenie biskupa Sierakowskiego kościół był wyposażony w 3 ołtarze. Ołtarz główny powstały w 1. połowie XVIII stulecia, dedykowany był Matce Bożej. Zdobily go posągi przedstawiające św. Józefa i Rocha. Zasłonę obrazu Matki Bożej stanowił obraz św. Rocha – patrona rolników. W górnej części nastawy ołtarza znajdowała się scena Przemienienia Pańskiego. Na północnej ścianie prezbiterium znajdował się ołtarz Św. Jana Nepomucena, po przeciwnej - ołtarz Św. Krzyża. Jednocześnie zaznaczono, że dwa kolejne ołtarze, tj.: Św. Anny i Św. Franciszka uległy całkowitemu zniszczeniu.

W latach 1867- 1870 dokonano gruntownego remontu kościoła. W ramach przeprowadzonych robót zlikwidowano uszkodzone pierwotne sklepienie nad nawą główną i prezbiterium, wprowadzając drewniane stropy otynkowane. Nadmurowano ściany kościoła, wymieniono więźbę dachową. Wybudowano sygnaturę o formie barokowej, z ośmioboczną latarnią o dzwonowatym zwieńczeniu, którą całkowicie oblaszono. Dach pokryto blachą stalową czarną. Wymurowano kruchtę od strony zachodniej, w której umieszczono główne drzwi do świątyni. Kosztem wyburzenia części gotyckiego skarbcza, północna część kościoła została wzbogacona o kaplicę, w której stanęły trzy nowe ołtarze. Pierwszy z nich to ołtarz Przemienienia Pańskiego, wykonany z piaskowca kunowskiego, natomiast dwa boczne: Św. Józefa i Św. Karola były drewniane. Poświęcenia kaplicy dokonał w 1872 r., z upoważnienia biskupa sandomierskiego Michała Józefa Juszyńskiego, dziekan opatowski ks. Ignacy Grynfeld z Szewny.

Obok kaplicy, w niewyburzonej części skarbcza, urządzono zakrystię oraz kruchtę, z której wykonano dwa wyjścia: jedno na ambonę, drugie na cmentarz przykościelny. Przy drzwiach wejściowych do kruchty północnej zamontowano kratę otwieraną (przewlekana). Dokonano gruntownego remontu kruchty południowej nazywanej też „babińcem”

Wybudowano także nowy drewniany chór muzyczny, odrestaurowano organy. Położono nowe posadzki. W zakrystii, w prezbiterium i w części nawy oraz w kaplicy zastosowano terakotę czarnobiałą, natomiast kruchtę zachodnią i dalszą część nawy wyłożono płytami z piaskowca szarego. W kruchcie południowej wykonano podłogę drewnianą.

W latach 1920-21 przeprowadzono remont kapitalny dachu zmieniając pokrycie z blachy stalowej czarnej na ocynkowaną.

W 1952 roku wykonano projekt rozbudowy kościoła, którego z nieznanych względów nie zrealizowano.

W roku 1958 staraniem ówczesnego proboszcza ks. Michała Sobieraja i parafian wybudowano schody główne i naprawiono mur przykościelny.

Drobniejsze remonty wewnątrz i na zewnątrz kościoła przeprowadzono również w kolejnych dziesięcioleciach. Miedzy innymi wykonano instalację elektryczną kościoła; zakupiono organy piszczałkowe, które w 1985 roku poddano konserwacji; zainstalowano nagłośnienie wewnątrz i na zewnątrz budynku; odnowiono ołtarze; dokonano konserwacji blachy na kościele, odmalowano wnętrze kościoła i elewację zewnętrzną.

Kolejna rozbudowa i modernizacja świętomarskiego kościoła rozpoczęła się 19 kwietnia 1999 roku według projektu mgr inż. Zygmunta Kumora. Miała ona na względzie uzyskanie większej powierzchni użytkowej, wystarczającej dla pomieszczenia wiernych zgromadzonych na nabożeństwach.

W tym celu wyburzono kruchtę zachodnią i na tym miejscu dobudowano nową część nawy. Z powodu niekorzystnych proporcji rozbijających kompozycyjnie bryłę całego kościoła wyburzono również dotychczasową kaplicę i wybudowano nową. Poszerzeniu uległa również zakrystia.

Wykonano dwa łuki tęczowe. Pierwszy z nich oddziela nawę kościoła od prezbiterium, natomiast drugi znajduje się pomiędzy dotychczas istniejącą nawą główną a nawą nowo wybudowaną.

W tylnej części dobudowanej nawy wybudowano żelbetonowy chór muzyczny z klatką schodową. Pod chórem wykonano kruchtę wejścia głównego. Nie odsłonięto jednak - co zakładał projekt - gotyckie okna w nawie od strony północnej.

Zlikwidowano drewniane sklepienia, wprowadzając ognioodporne płaskie stropy na stalowych dźwigarach. Podniesiono wysokość zachowanej części nawy głównej. Wymieniono więźbę dachową. Z racji różnicowania wysokości obu części nawy oraz prezbiterium zastosowano dach trójkalenicowy, w części nawowej dwuspadowy, natomiast nad prezbiterium wielopołaciowy, łamany. Nad kruchtą południową oraz nad kaplicą wykonano dach trójspadowy, kalenicowy.

Zakrystia i kruchta północna przykryta jest dachem pulpitowym. Wybudowano nową sygnaturę na wzór istniejącej. Wszystkie dachy oraz sygnaturę całkowicie pokryto blachą miedzianą.

Przed otynkowaniem wnętrza kościoła położono nową instalację elektryczną. Zakupiono i zainstalowano urządzenia nagłaśniające.

Zgodnie ze wskazaniem projektanta nawierzchnię posadzki pokryto płytami marmurowymi (układ w karo, w kolorze czarno-białym).

Kościół, obecnie ma skromne wyposażenie. Z trzech „prezbiterialnych” ołtarzy znajdujących się w nawie głównej przed modernizacją świątyni zachowano jedynie barokowy ołtarz główny, który w całości poddano gruntownej konserwacji. Centralne miejsce w prezbiterium zajął wykonany z trawertynu ołtarz "soborowy" oraz ambona. Redukcji uległa również ilość ołtarzy w kaplicy, pozostawiono, bowiem tylko jeden ołtarz. Organy piszczałkowe zastąpiono organami elektronicznymi firmy Viscount

NAGROBKI

Przy murze prezbiterium stoją w szeregu cztery nagrobne pomniki - trzy kamienne i jeden żeliwny. Najokazalszy - w kształcie kolumny z urną - poświęcony jest Izabelli z Woyciechowskich Kłockockiej. Obok stoi żeliwny pomnik z krzyżem i napisem: "Tu spoczywa Kajetan Woyciechowski, pułkownik Wojsk Polskich, sędzia pokoju, dziedzic dóbr Łomna". Był to sławny żołnierz i gorliwy patriota. Jak pisze Tomasz Wągrowski w opracowaniu "W hołdzie przeszłości 1863-1864" (Kielce 2003), szczylił się "służbą pod rozkazami Koziatulskiego i Napoleona oraz orderem Legii Honorowej, przyznany za szarżę pod Somosierrą". Woyciechowski walczył także jako oficer kawalerii w powstaniu listopadowym. Jego córka Jadwiga Prendowska to jedna z najbardziej bohaterskich kobiet powstania styczniowego. Była m.in. kurierką generała Mariana Langiewicza. Swoje zaangażowanie w sprawę narodową przyplaciła aresztowaniem i zesłaniem do guberni permskiej.

PLEBANIA

W sąsiedztwie kościoła znajduje się plebania, która przypomina typowy staropolski dworek.

Plebania w Świętomarży w trakcie Powstania Styczniowego była miejscem zjazdu duchowieństwa Diecezji Sandomierskiej

Już podczas wielkiej manifestacji patriotycznej w czasie odpustu na Świętym Krzyżu w dniach 14 - 15 września 1861 roku księża sandomierscy ustalili, że będą wspierać powstańczy ruch patriotyczny. Podczas następnego odpustu na Świętym Krzyżu, we wrześniu 1862 roku, na zebraniu ok. 50 księży, zapoznano się z odezwą Komitetu Centralnego Narodowego z dnia 1 września 1862 r., która proklamowała tajny Rząd Narodowy. W wyniku tego spotkania ustalono wysłanie delegacji trzech księży dla przeprowadzenia rozmów. Do Warszawy pojechali: ks. Kacper Kotkowski, proboszcz Ćmielowski, ks. Saturnin Golc, proboszcz z Sobótki oraz ks. Stanisław Świątkiewicz, proboszcz z Czyżowa.

Dnia 29 października 1862 r. na plebanii we Świętomarży odbył się zjazd księży diecezji sandomierskiej. Zebrani podjęli uchwałę o podporządkowaniu się duchownych decyzjom Komitetu Centralnego Narodowego. Uchwała, zredagowana przez ks. Stanisława Fijałkowskiego, proboszcza parafii Kowala, określała, że każdy ksiądz będzie posłuszny organizacji, że duchowieństwo bierze na siebie obowiązek zbierania składek na rzecz Ojczyzny i organizacji. Wybrano też męża zaufania duchowieństwa, którym został ks. Kacper Kotkowski.

